

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه: زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

تحلیل ، طبقه بندی و کتابشناسی اسطوره از آغاز سال ۱۳۵۰ تا پایان سال ۱۳۹۰

استاد راهنما:

دکتر شروین خمسه

استاد مشاور:

دکتر عالیبه یوسف فام

پژوهشگر:

پوری خاکپور

زمستان ۱۳۹۱

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم که همیشه مرا در رسیدن به تکامل و تعالی حمایت کردند،

و تقدیم به همسرم که همیشه مشوق

، راه‌ها و یاورم در فراز و نشیب‌های زندگی است.

و فرزندان دلبندم

محمد رضا و امیر مهدی که عشق به آنها انگیزه‌ای برای زندگی من است.

تقدیر و تشکر

سپاس به درگاه ایزد منان که به لطف و رحمت خود به مخلوقاتش قدرت اندیشه و تفحص بخشید و راه ترقی و پیشرفت را فراسوی آنان گشود و با اعطای برکات خود توفیق چیدن خوشه ای از خرمن علم را به بنده ی حقیرش عطا فرمود.

با سپاس از حضور محترم سرکار خانم دکتر شروین خمسه در مقام استاد راهنما که در

تمام مدت نوشتن پایان نامه همگام و همراه بودند و سرکار خانم دکتر عالیه یوسف

فام در مقام استاد مشاور که با نکته سنجی ها و راهنمایی های ارزنده اشان مرا رهنمود فرمودند.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب پوری خاکپور دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۶۹۴۶۶۰۰ در رشته زبان و ادبیات فارسی که در تاریخ ۹۱/۱۰/۲ از پایان نامه خود تحت عنوان: تحلیل ، طبقه بندی و کتابشناسی اسطوره از آغاز سال ۱۳۵۰ تا پایان سال ۱۳۹۰ با کسب نمره ۱۸ و درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم :

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام .

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود ، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت .

نام و نام خانوادگی : پوری خاکپور

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۱/۱۰/۲

دانشجوی کارشناسی ارشد آقا/خانم پوری خاکپور از پایان نامه
خود دفاع نموده و با نمره ۱۸ بحروف هجده و با درجه
عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

نظراستادراهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه

تاریخ و امضا :

مناسب است

مناسب نیست

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
فصل اول : کلیات.....	۱.....
۱-۱ بیان مسئله.....	۲.....
۲-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه ی انتخاب آن.....	۲.....
۳-۱ اهداف های تحقیق.....	۳.....
۴-۱ سوالات یا فرضیه های تحقیق (بیان روابط بین متغیر های مورد مطالعه).....	۳.....
۵-۱ چهارچوب نظری تحقیق.....	۵.....
۶-۱ مدل تحقیق.....	۵.....
۷-۱ روش تحقیق.....	۵.....
۸-۱ جامعه آماری و حجم آن.....	۵.....
۹-۱ روش گردآوری اطلاعات.....	۵.....
۱۰-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....	۵.....
۱۱-۱ متغیرها و واژه های کلیدی.....	۶.....
فصل دوم : مطالعات نظری پژوهش.....	۸.....
۲-۱ مطالعات نظری پژوهش.....	۹.....
۱-۱-۱ اسطوره، انواع، دیدگاهها.....
۲-۱-۲ تاریخچه ی اسطوره شناسی در جهان و در ایران.....

۲۴	۲-۲ پیشینه ی تحقیق.....
۲۵	۲-۳ تبیین علت انجام پژوهش.....
۲۶	فصل سوم : روش شناسایی تحقیق.....
۲۷	مقدمه.....
۲۷	۳-۱ روش تحقیق.....
۲۷	۳-۲ جامعه ی آماری.....
	نمودارها.....
۳۴	۳-۳ حجم نمونه.....
۳۴	۳-۴ ابزار گردآوری داده ها.....
	۳-۵ روش تجزیه و تحلیل داده ها.....
	فصل چهارم تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق.....
	پیشگفتار.....
۴۰	۴-۱ گفتار اول : اساطیر ایرانی.....
	۴-۱-۱: اساطیر شاهنامه ای.....
	۴-۲ گفتار دوم : اساطیر ملل.....
	۴-۳ گفتار سوم: اساطیر دینی.....
	۴-۳-۱: اساطیر پیامبران و قدیسان.....
	۴-۴ گفتار چهارم : دیدگاههای اسطوره شناسی.....

.....	۴-۵ گفتار پنجم : اساطیر در ادبیات و شعر شاعران.....
.....	۴-۶ گفتار ششم : دایره المعارفها ، فرهنگها و کتابشناسی اساطیر.....
.....	۴-۷ گفتار هفتم: جانداران، مکانها و اعداد اساطیری.....
.....	۴-۸ گفتار هشتم: اساطیر در هنر.....
.....	۴-۹ گفتار نهم: اساطیر عصر نوین.....
.....	فصل پنجم.....
.....	۱-۵ نتیجه گیری.....
.....	نمودارها.....
.....	نمایه نویسندگان.....
.....	نمایه کتاب ها.....
.....	فهرست منابع.....

فصل اول

۱-۱ بیان مسئله :

آیا تحلیل ، طبقه بندی و کتابشناسی جامع در زمینه ی اساطیر ضرورت دارد؟

در چند سال اخیر علاقه به اسطوره در ایران رو به افزایش بوده و دلیل افزایش این علاقه هم بیشتر برای این بوده که اسطوره ها دیگر داستانهای کودکانه با توصیفات غیر علمی از جهان تلقی نمی شوند بلکه نگرشی جدی از حقیقت در نظر باورمندان اسطوره به شمار می روند . اسطوره های مختلف اجزای گوناگون باورها ، بینش ها و رویکردهای فرهنگی را قوام می بخشند و اساطیر در جامعه ی امروز و گذشته با حضور پیوسته ی خود به صورت بخشی از تاروپود حیات بشر ، بیان باورها و شکل دهنده ی رفتارها و توجیه رسوم ، ارزشها و سنت های آنان درآمده است . بنابراین از علمی به نام علم اسطوره شناسی سخن به میان می آید و می توان گفت :اساطیر در زمره ی ناشناخته ترین و پرازترین گستره ها در حوزه ی دانش و فرهنگ بشری به شمار می رود . با توجه به شاخه های مختلف کتابهایی که در زمینه ی اساطیر در ایران به چاپ رسیده اند نظیر اساطیر ملل ، عصر اساطیری ، نقد اساطیری در متون و مکتب های اسطوره شناسی ، وجود کتابشناسی که به تحلیل موضوعی آنها پردازد ضرورت دارد .

۲-۱ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه ی انتخاب آن :

از آن جا که در این چند دهه ی اخیر اقبال گسترده ای نسبت به اسطوره صورت گرفته است لازم بود تا با توجه به گستردگی موضوع، این تحقیقات، تحلیل و طبقه بندی شوند تا بیانگر کیفیت و کمیت آن پژوهش ها باشد. از سوی دیگر اساطیر در دو حیطه ی ادبیات و جامعه شناسی و دیگر علوم نیز کاربرد دارد و اسطوره شناسی در واقع به مطالعه ی تاریخ باورهای مردمان نخستین می پردازد و تأثیر این باورها را بر فرهنگ و تمدن بشری ردیابی می کند و از سوی دیگر باعث شناخت تفاوت های فرهنگی جوامع انسانی می شود. اساطیر بازتاب سرشت آدمی است و همه ی نیازها، آرزوها و بیم های انسان را در بر می گیرد. از آنچه گفته شد ضرورت ایجاد اثری درباره ی تحلیل، طبقه بندی و کتابشناسی اساطیر قابل درک است.

۳-۱ اهداف های تحقیق:

اهداف کلی: شناخت کمی و کیفی، تحلیل و طبقه بندی کتابهای مربوط به اساطیر از آغاز سال ۱۳۵۰ تا پایان سال ۱۳۹۰.

اهداف جزئی:

- ۱- ارائه ی کارنامه ای از پژوهشهایی که در زمینه ی اساطیر در ایران به چاپ رسیده اند.
- ۲- مشخص کردن گستردگی موضوعات مورد تحقیق پیرامون اساطیر
- ۳- نمایان کردن ابعادی از اسطوره که قابلیت بیشتری برای تحقیق و تفحص دارند و یا می توانند داشته باشند.

۴-۱ سوالات یا فرضیه های تحقیق (بیان روابط بین متغیر های مورد مطالعه)

۱- تحقیقاتی که درباره ی اسطوره و اسطوره شناسی در قالب کتاب صورت گرفته در چند دسته و موضوع قابل تنظیم است ؟

۲- کتابهای مربوط به اساطیر در چه دوره ای و با چه کیفیّت و کمیّتی در ایران تا کنون به چاپ رسیده اند؟

فرضیه های تحقیق :

۱- تحقیقاتی که درباره ی اسطوره و اسطوره شناسی در قالب کتاب صورت گرفته در ۹ گفتار قابل

تقسیم است که عبارتند از :

۴-۱ گفتار اول : اساطیر ایرانی

۴-۱-۱: اساطیر شاهنامه ای

۴-۲ گفتار دوم : اساطیر ملل

۴-۳ گفتار سوم: اساطیر دینی

۴-۳-۱ : اساطیر پیامبران و قدّیسان

۴-۴ گفتار چهارم: دیدگاههای اسطوره شناسی

۴-۵ گفتار پنجم : اساطیر در ادبیات و شعر شاعران

۴-۶ گفتار ششم : دایره المعارفها ، فرهنگها و کتابشناسی اساطیری

۴-۷ گفتار هفتم : جانداران، مکانها و اعداد اساطیری

۸-۴ گفتار هشتم : اساطیر در هنر

۹-۴ گفتار نهم : اساطیر عصر نوین

۲- چاپ و انتشار کتابهای اسطوره در دهه ی ۸۰ بیشتر مورد اقبال و توجه قرار گرفته است.

به نظر می رسد کتابهای بررسی شده همگی دارای نقاط قوت بوده اند.

۵-۱ چهارچوب نظری تحقیق :

در این پژوهش تمام کتابهایی که در زمینه اسطوره در چهار دهه ی اخیر در ایران به زبان فارسی

ترجمه یا نوشته شده مورد تحقیق قرار گرفته است .

۶-۱ مدل تحقیق :

مدل تحقیق تحلیلی -توصیفی است .

۷-۱ روش تحقیق :

اسنادی کتابخانه ای.

۸-۱ جامعه آماری و حجم آن :

با توجه به نوع کار جامعه ی آماری ، کلیه ی کتابهای مربوط به اساطیر که در چهار دهه ی اخیر

مورد توجه قرار گرفته در حوزه ی این رساله می باشد .

۹-۱ روش گردآوری اطلاعات :

پس از گردآوری و مطالعه ی همه ی منابعی که در حوزه ی این رساله نگاشته شده است به تهیه ی

فیش های کلی ، فیش های جزئی و کدگذاری آنها پرداخته شد و سپس در دو مرحله ی توصیف و

تحلیل ، کتابشناسی انجام شد .

مراحل انجام تحقیق به طور خلاصه عبارتند از :

الف) گردآوری کتابها

ب) مطالعه و فیش برداری

پ) طبقه بندی

ت) توصیف و تبیین یافته ها

ث) تحلیل یافته ها

۱۰-۱ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات :

این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است . چون تعداد کتابها و محتوای کتابها بررسی شده ،در واقع به نوعی تحلیل آماری انجام شده است .

۱۱-۱ متغیرها و واژه های کلیدی :

متغیرها:

توصیف:در این پایان نامه هر کتابی که مورد بررسی قرار گرفته،اطلاعات شناسنامه ای کتاب ،فهرست مطالب واندکی از محتوای کتاب ذیل این عنوان مطرح شده است.
تحلیل:در این پایان نامه برای تحلیل هر کتاب سادگی و دشواری زبان اثر،این که کتاب برای چه مخاطبی وبا چه تحصیلاتی به نگارش درآمده وهمچنین ذکر درجه ی علمی منابع و مأخذ اثر مورد توجه قرار گرفته است .

واژه های کلیدی:اسطوره،کتابشناسی اسطوره،تحلیل،طبقه بندی

فصل دوم

۱-۲ مطالعات نظری پژوهش

در این فصل به بررسی و طبقه بندی کتابهای مربوط به تحقیق می پردازیم. فصل حاضر شامل دو گفتار است؛ گفتار اول در بردارنده ی مطالعات نظری انجام شده در خصوص اسطوره و گفتار دوم در خصوص پیشینه ی تحقیق و تبیین علت انجام پژوهش می باشد.

چون این پژوهش به معرفی آثاری که در زمینه ی اسطوره منتشر شده است پرداخته ، لذا همه ی آن کتابها در حکم مطالعات نظری محسوب می شود و نیاز به ذکر آنها نیست.

در این بخش نگاهی مختصر بر اصطلاح شناسی اسطوره و تعاریف آن و انواع اساطیر و دیدگاههای اسطوره شناسی و بررسی تاریخچه ی اسطوره شناسی در جهان و در ایران می پردازیم.

۱-۱-۲ اسطوره ،انواع، دیدگاهها

اصطلاح شناسی اسطوره

اسطوره چیست؟

واژه ی «اسطوره» در زبان پارسی و امواژه ای است برگرفته از زبان عربی. «الاسطوره» و «الاسطیره» در زبان عرب به معنای روایت و حدیثی است که اصلی ندارد.

اما این واژه ی عربی خود وامواژه ای است از اصل یونانی *historia* به معنای استفسار، تحقیق ، اطلاع، شرح وتاریخ؛ و از دو جزء ترکیب یافته است: یکی واژه ی *histor* به معنای داور و دیگری پسوند *-ia*. واژه ی *histor* با مصدر یونانی *idein*، به معنای دیدن، خویشاوند است. واژه ی لاتینی *videre*، به معنای دیدن، یونانی *eidenai*، به معنای دانستن، سنسکریت *vidya* و اوستا *vaedya*، به معنای دانش، وفارسی نوید، به معنای خبر خوش، مژده و بشارت، با این واژه هم ریشه اند. ریشه ی هند و اروپایی نخستین این واژه های خویشاوند - *vid* است. در زبان عربی اساطیر جمع مکسر واژه ی اسطوره است. در زبان پارسی نیز این صورت جمع به کار می رود، اما از آن، اغلب ، معنای مجموعه ی دستاورد یک قوم در این زمینه ی اعتقادی مستفاد میشود، مانند اساطیر ایرانی، یونانی و جز آن، که مقصود از آن تنها کنار هم چیدن تعدادی اسطوره ی پراکنده نیست، بلکه اساطیر یک قوم به صورت یک مجموعه در نظر است. اما این گونه معنا و مفهوم واژه ی اساطیر در زبان پارسی عمومیت ندارد و گاه اصطلاح اساطیر جز در کنار هم قرار داشتن ساده ی اسطوره ها معنایی نمی دهد و فقط همان جمع مکسر واژه ی اسطوره است. (بهار، ۱۳۷۵، ۴۳)

دکتر آموزگار در خصوص ریشه ی این کلمه مینویسد: «اسطوره کلمه ای معرب است که از واژه ی یونانی *historia* به معنی «جستجو و آگاهی و داستان» گرفته شده است. برای بیان مفهوم اسطوره ، در زبان های اروپایی از بازمانده ی واژه ی یونانی *mytos* به معنی «شرح و قصه» استفاده شده است.» (آموزگار ، ۱۳۷۴ ، ۳)

مهرداد بهار نیز همین نظر را دارد و در این خصوص می نویسد: «در زبان اروپایی واژه ی *myth* در انگلیسی، از نظر محتوای معانی، برابر واژه ی اسطوره و اصطلاح *mythology* برابر اساطیر یا

اسطوره شناسی در زمان ماست .واژه ی myth از اصل یونانی muthos به معنی سخن و افسانه گرفته شده است.»(بهار،۱۳۷۵،۳۴۴)

تعاریف اسطوره

دکتر آموزگار در تعریف اسطوره می نویسد:«ارائه ی تعریف کاملی از اسطوره که در برگیرنده ی همه ی مفاهیم آن باشد کار آسانی نیست.در فهم عامّه و در برخی فرهنگ ها ، اسطوره معنی آن چه خیالی و غیر واقعی است و جنبه ی افسانه ای محض دارد، یافته است.اما اسطوره را باید داستان و سرگذشتی «مینوی» دانست که معمولا اصل آن معلوم نیست و شرح عمل ، عقیده، نهاد یا پدیده ی طبیعی است به صورت فراسویی که دست کم بخشی از آن ، از سنت ها و روایت ها گرفته شده است و با آیین ها و عقاید دینی پیوندی ناگسستنی دارد. در اسطوره ، وقایع از دوران اولیه نقل می شود . به عبارت دیگر ،سخن از این است که چگونه هر چیزی پدید می آید و به هستی خود ادامه میدهد. شخصیت های اسطوره را موجودات مافوق طبیعی تشکیل می دهند و همواره هاله ای از تقدس، قهرمانان مثبت آن را فرا گرفته است. حوادثی که در اسطوره نقل می شود،همچون داستان واقعی تلقی می گردد،زیرا به واقعیت ها برگشت داده می شود و همیشه منطقی را دنبال می کند.» (آموزگار ، ۱۳۷۴ ، ۳) .

مهرداد بهار نیز در خصوص تعریف اسطوره آن را انباشته از روایاتی مقدس در مورد خدایان ، موجودات فوق بشری و وقایع شگفت آوری میداند که در زمان آغازین ، با کیفیاتی متفاوت با کیفیات زمان عادی ما رخ داده و به آفرینش جهان و اداره ی آن انجامیده است.(بهار،۳۷۱،۱۳۷۵).